

WELKE EIGENSCHAPPEN BEZAT DE OERDOES EN WAT IS DAARVAN OVERGEBLEVEN?

Hier is een foto van een Larense scha-

pers hond uit 1920; misschien wel één van de honden die Toepoel zich na de oorlog nog zo goed kon herinneren, al heeft deze dan geen hangoren en een spitse snuit (maar wel met baard). Van achteren is hij wel duidelijk doesachtig, net zoals het formaat. Ook de positie van de hond stemt overeen met wat onze huidige schapenhoeders beweren over de wijze waarop de schapendoes werkt, namelijk dat het drijvende herders zijn. Zo'n hond is gericht op de schaper, start een actie altijd vanuit de positie van de schaper en keert daar ook weer naar terug. Dat het hier om een schaper met hond gaat en niet om een toevallige voorbijganger zien we aan de herderstaf die de man bij zich heeft.

Tot nog toe had ik al de nodige afbeeldingen van (Gooise) schaapskuddes met schaper gezien, maar altijd zonder hond erbij. Ook een in het begin van de vorige eeuw ondervraagde schaper blijkt in de dagelijkse praktijk zonder hond gewerkt te hebben. Hij liep elke ochtend met een paar eigen schapen een vaste route door het dorp, en bij elke boerderij waar hij langs kwam, voegden de schapen zich uit zichzelf bij de kudde, zodra de boer z'n hek opengooide.

's Avonds liep hij het omgekeerde rondje en verlieten de schapen ook weer uit zichzelf de kudde als ze bij hun eigen boerderij terug waren. Alleen liep er dan een hulpje mee om de hekken dicht te doen.

Het lijkt er dan ook op dat schapershonden alleen ingezet werden als de omstandigheden dat vereisten. Aan de andere kant blijkt uit allerlei oud plaatwerk dat het type schapendoes zonder kudde erbij tot het normale straatbeeld behoorde, zodat ook vroeger de meeste schapendoezen dus wel nooit wat met

schapen van doen gehad zullen hebben.

De belangrijkste eigenschap van de oerdoes lijkt me daarom niet het kunnen werken met schapen te zijn geweest, maar veel eerder de drang om met een bepaalde mens te willen samenwerken. Vergeleken met andere herders heeft de schapendoes daarbij op bijzondere wijze uiting aan die drang. Ze leren zichzelf wat er van ze verlangd wordt door het van andere honden af te kijken en weten ze eenmaal wat er gebeuren moet, dan treden ze handelend op zodra ze dat nodig vinden.

Commado's hebben ze niet nodig, ze zijn zelfs eerder geneigd zelf aanwijzingen te geven aan de baas. Het aparte van de schapendoes is ook dat hij altijd een oog op zijn baas houdt. Een mooi voorbeeld daarvan is de foto van Xandor bij het verhaal van Catrinus Homan op bladzijde 18 van het oktobernummer van 1999. Daar zitten vier herders op een rijtje voor de foto, drie kijken naar de fotograaf, de schapendoes kijkt naar zijn baas!

Helaas weten we weinig tot niets van de werkwijze der toenmalige schapershonden,

waardoor we die eigenschappen ook niet als zodanig kunnen herkennen in onze eigen schapendoezen. Zo vraag ik me bijvoorbeeld af waarom mijn honden altijd dwars op de looprichting gaan staan als ze bij het wandelen even op me willen wachten. Doen andere doezen dat ook? (De mijne wel EvdG.)

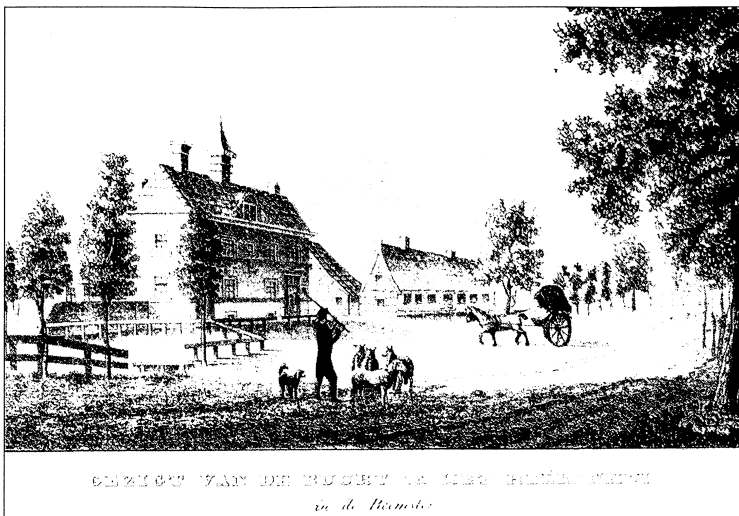
Overigens zijn een paar andere aparte trekjes van de schapendoes vroeger wel al eens opgemerkt. Zo zijn ze tuk op bramen, ook op de bodembedekkende soorten, die voor ons smakeloos zijn. Verder weten we dat ze graag een hoofdsteuntje hebben, soms zelfs zittend. Het gedurig tegen muren en meubilair strijken met de hele vacht schijnt ook een gewoonte te zijn die wel eens voorkomt en tenslotte zijn sommige schapendoezen extreem gevoelig voor de weersomstandigheden. Wessel Luten wees daar ooit op en mijn eigen Jofr van 't Doeshuus waarschuwt me altijd al ruim tevoren dat het gaat onwieren door hevig trillend tegen me aan te kruipen. Een eigenschap die ze gelukkig niet aan haar kinderen doorgegeven heeft.

Tjeerd Kok

OP HET SPOOR VAN DE OERDOES 2

In het eerste stukje (zie het nr. van december 1998) schreef ik dat ze vroeger niet keken hoe een hond eruit zag maar alleen naar wat hij deed, als ze het over hem hadden. (Weliswaar kende men vroeger ook rassen waarbij het uiterlijk wel telde, maar dan betrof het (jacht)honden van de hogere standen. De boerenstand werd geacht slechts kruisingen te bezitten.) Zocht men vroeger dus een nieuwe schapershond, dan keek men naar honden met de juiste eigenschappen en niet naar honden die leken op eerdere schapershonden. Aan het uiterlijk werden slechts functionele eisen gesteld. Deze benadering bleef bestaan tot in de vorige eeuw. In 1833 schrijft Thon bijvoorbeeld nog in zijn boek 'Volledig onderwijs in alle soorten van afrigting van honden', dat de boeren honden gebruikten die 'geen eigendommelijke ras uitmaakte', maar iedere hond 'door de natuur met de noodige vatbaarheden uitgerust'. Verder schrijft hij ook: 'diegenen welke met lange en digte lokharen voorzien zijn, hebben dan boven anderen de voorkeur'. Omdat de boeren dachten dat zulke honden beter beschermd bleven, legt hij uit. Of ze daar gelijk in hadden, weet ik niet. Wel dat we daaraan dus die vachten te danken hebben en niet aan uit de hand gelopen showfokkerij, zoals wel eens gesuggereerd wordt.

Dankzij die eeuwenlange voorkeur, waarbij in heel Europa gelijke terreinomstandigheden tot gelijke voorkeuren voerden, is er toch een soort genetisch verband tussen uiterlijk en gedrag ontstaan (dan wel in stand gebleven) en eind vorige eeuw ontdekte de kynologie derhalve dat de boerenhonden van Europa een aantal slagen vormden, die vaak gelijktijdig gehouden werden. In 1876 schrijft Fitzinger bijvoorbeeld in zijn boek 'Der Hund und seine Racen' over 'der Schafhund' dat die in zijn typische vorm - niet groter dan een vos - voorkomt in Frankrijk, Duitsland, Engeland 'und die Niederländen', en eigenlijk voor allerlei boerenwerk gebruikt wordt. Begin deze eeuw raakte de kynologie echter ernstig besmet met het nationalisme en ging men typisch Franse, Duitse etc. rassen onderscheiden, helaas ernstig gedegeneerd door kruising met vreemd bloed. Uiteraard kreeg iedereen gelijk de grootste ruzie over hoe zo'n niet bestaand typisch Frans, Duits etc. ras er dan uit moest zien, waarbij flink met de bewijzen gemanipuleerd werd. Hetgeen meestal resulteerde in een exotische (reuzen) variant op het basistype. Onze schapendoes heeft tot tegenwoordig aan toe zijn originele vorm behouden doordat de

GEZELSCHAP VAN DE HONDEN VAN DE OERDOES
in de Hoorn

kynologie er pas zo laat (ná 1950) een ras in ging zien. Al met al staat vast dat de werkomstandigheden bepalend waren voor het uiterlijk van de (soort) hond die men gebruikte bij het schapenhoeden, maar dat elke hond schapershond genoemd werd wanneer hij schapen hoedde. Zag een wandelaar vroeger dus eerst een border collie bezig bij de kudde, en daarna een schapendoes idem dito, dan schreef hij later in zijn reisverslag dat hij twee schapershonden had gezien. Heb je aan de schriftelijke bronnen dus niet zoveel bij het speuren naar oerdoezen, anders is dat bij de beeldende bronnen. In het vorige stukje vertelde ik al over het Haarlemse schapendoesje op een schilderij met een bijbels tafereel uit 1450. Maar behalve uit artistieke motieven maakte men vroeger ook veel plaatjes met hetzelfde doel als waarom wij tegenwoordig foto's maken, namelijk om de werkelijkheid (zo goed mogelijk) weer te geven. Het bijgaande plaatje is van begin vorige eeuw en bevat een volstrekt unieke afbeelding van een schapendoes in bedrijf uit de tijd dat schapendoezen nog als schapershond dienst deden.

Schapenhoedersdeskundigen zullen het met me eens zijn dat de geschetste situatie levensecht weergegeven is. Wie dit plaatje kan vergelijken met de foto van Pluis (Toepoels eigen schapendoes) uit het clubblad van oktober 1997 en met het plaatje uit 1450 in een volgend nummer zal verrast worden door de identieke expressie van deze honden uit resp. ± 1450, ± 1830 en 1947. Ze houden alledrie hun staart fier omhoog en krullen van enthousiasme het puntje ervan naar voren. Hondjes die de afgelopen Jonge-hondendag door de keurmeester verweten kregen dat ze hun staart vrolijk droegen, verkeren dus in goed gezelschap!

Overigens bestaan er vast meer er mooiere afbeeldingen van oerdoezen, want de meeste plaatjes van vroeger heb ik nog niet bekeken. Die bevinden zich namelijk in archieven verspreid over het hele land, terwijl ik me voorlopig beperk tot de verzameling van het Rijksarchief voor Noord-Holland te Haarlem. In elke provinciehoofdstad staat echter een rijksarchief voor die provincie, en daarnaast hebben veel oude of grote steden een eigen gemeente- of streekarchief. Al die archieven bezitten kaart- en plaatverzamelingen (vaak Atlas genoemd) en/of een bibliotheek over hoe het er vroeger uitzag, en bijna alle plaatjes bevatten honden, want het krioelt van de honden op oud Nederlands plaatwerk. Niemand weet waarom dat zo is, net zoals niemand ooit de moeite genomen heeft ze te inventariseren. Er bestaan wel catalogi met beschrijvingen van elk plaatje, maar afgebeelde dieren worden categorisch overgeslagen. Dus wie zich van de zomer verveelt en een droge dagbesteding zoekt, kan ik aanraden zich eens te verdiepen in hoe het er vroeger bij hem/haar in de buurt uitzag. Anders dan je zou denken, verkeerden grote delen van Nederland in de vorige eeuw feitelijk nog in ongerepte natuurlijke staat, zelfs het oerbos bestond nog. Wip daarom eens binnen bij een archief. Die zijn niet alleen gratis toegankelijk, maar bezitten ook grote studiezalen vol computerschermen, met personeel dat de hele dag klaarstaat om je alle archiefstukken te brengen die je maar in wilt zien. Allemaal gratis! Als je daarbij ook naar eventueel afgebeelde honden kijkt, heb je grote kans op een nieuwe primeur in de schapendoesiconografie.

Tjeerd Kok

OP HET SPOOR VAN DE OERDOES 3

Hier dan het portret van het Haarlemse schapendoesje uit het begin van de vijftiende eeuw. Het is een vergroting van een detail van 'Christus voor de Hogepriester', een heel klein schilderijtje. Teken je de weggeschoren vacht van de snuit en achterlijf terug, dan is de gelijkenis nog frappanter. Ook de expressie is geheel die van de schapendoes. Zoals het hondje op één voorpoot staat, doen die van mij dat ook nog regelmatig.

Blijkt uit de oude afbeeldingen dus duidelijk dat het type al eeuwenlang in deze contreien voorkomt, dat de schapendoes ervan afstamt, is daarmee natuurlijk nog niet bewezen. Gelukkig valt in ons 40-jarig jubileumnummer te lezen hoe het ras tot stand kwam. Kort samengevat zijn de beginhonden gewoon van de straat geraapt; zodat ze in elk geval op de traditionele wijze uit de juiste groep geselecteerd zijn. Immers, men koos altijd de juiste hond uit wat er zoal rondliep. Tegenwoordig - met de huidige mobiliteit en de voorkeur voor uitheems ras - ligt dat anders, maar vijftig jaar geleden kon je er gezien de omstandigheden toch wel zeker van zijn dat een straathond die eruitzag als het type van de afbeeldingen inderdaad dezelfde afkomst had. Of die honden slechts toevallig op elkaar leken of juist tot één en dezelfde soort hoorden?

Sinds ik ervaren heb dat mijn teefje zich iedere keer weer gedurende haar hele loopsheid uitsluitend aanbiedt aan schapendoezen en elke andere reu van zich af blijft bijten, ben ik overtuigd van het laatste. Toepoel wees ook al op des teefs voorkeur voor eigen soort.

Rest nog de vraag hoe lang die soort zich al in Nederland ophoudt.

Waarschijnlijk net zo lang als er schapen gehouden worden. Volgens de archeologie bestaat daar volstrekte duidelijkheid over. De inheemse boeren gingen 900 jaar v. C. massaal over van de runderop de schapenteelt. Sindsdien is er in dit land weliswaar het één en ander gebeurd, maar de boerenbevolking is

nooit in zijn geheel vervangen door een andere, alleen zo nu en dan gedecimeerd. Hetzelfde geldt uiteraard voor de veestapel. We kunnen daarom zonder meer stellen dat wat sinds 1952 scha-

pendoes heet, slechts de momentele fenotypische vertaling is van het genotype dat de afgelopen drieduizend jaar de schapen in dit land gehoed heeft.

Tjeerd Kok